

Tasavvuf İnanişında Ölüm

Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ

Ölüm bir gerçektir. Her nefis ölümü tadacaktır. Ölüm herkes için mukadder bir âkıbetir. Şair “Ölmek kaderde var bize ürküntü vermiyor” dese de ölümün yüzü soğuktur. Fakat ne gam! Biz ölümle barışık olan bir kültüre sahibiz. Bizim medeniyetimiz mezarlıkları “cennet bahçelerinden bir bahçe” yapmaya gayret ederek, onları sevimli hâle getirmeye çalışmıştır. Seneler öncesine ait, fotoğraf yarışmasında derece almış siyah-beyaz bir resim hatırlıyorum. İsmi ilgi çekiciydi: “Ölüler Mahallesi”. Eyüp Sultan kabristanındaki mevzun, mütenâsip çok sayıda mezar taşlarını gösteriyordu. Evet, onlar da bir mahalle teşkil ediyor. Sâkin, vakur, mütevekkil duruşlarıyla sanki canlıdılar.

Bizim ölülerimiz mahallemizdeki kabristanda, camilerimizin avlusunda, evimizin yakınındaki bir türbenin hazîresinde sanki bizimle beraberdiler. Fethettiğimiz yerleri mezarlarımızla Türkleştirmişiz. Bu mezarlarla vatanımızı müslüman etmişizdir.

Yahya Kemal’in Madrid veya Varşova büyükelçiliği sırasında geçmiş bir olaydan söz edilir. Davetlilerin bulunduğu bir mecliste biraz da çakır keyif durumda Türkiye’nin nüfusu sorulur. Büyük şair 80 milyon olduğunu söyler. Bunu gerçekçi bulmayan misafirlere, “Biz ölülerimizle birlikte yaşarız, onları da hesaba kattım” der.

Bu söylentiye teyit eden bilgileri, Yahya Kemal’in sohbetlerinde tuttuğu notlarla bize Süheyl Ünver aktarmaktadır. 1944’te şair şunları söylemiştir: “Biz 18 milyon Türk değiliz. Malazgirt’ten beri ölülerimizle birlikte belki 200 milyondan fazla, belki de daha fazlayız. Biz ölülerimizle birlikte yaşıyoruz. Ölüler ölmemişlerdir.”¹

Bu tür şifahî rivayetleri teyit eden yazılı belge ise şudur: Türkiye’nin nüfusunun 18 milyon olduğu yıllarda *Süleymaniye’de Bayram Sabâhu* dolayısıyla konuşan şair (Yahya Kemal) bu mevzuda bir de şunları söylemiştir:

*“Ben Malazird’den beri bütün ölenlerle beraber yaşıyorum. Bence biz, 18 milyonluk bir millet değiliz. Malazgird’den beri bu vatan için ve bu vatanında ölenler (hakîkatte) biz yaşayanlarla birlikte yaşamaktadır. Bizi, bizim milliyetimizi, bizim yalnız kendimize benzeyen varlığımızı, velhâsıl, çünkü, bugünkü Türkiye Türklüğü’nü vücuda getirenler onlardır. Demek ki biz 18 milyon değil, birkaç yüz milyonluk bir milletiz.”*²

Meseleye bir başka açıdan bakan tasavvuf düşüncesi ise, ölümü metafizik boyutu itibariyle daha bir mûnis ve cana yakın olarak

- 1 A. Süheyl Ünver, *Yahya Kemal’in Dünyası*, Tercüman yayını, İstanbul, 1980, s. 58,59
- 2 Nihad Sami Banarlı, *Şiir ve Edebiyat Sohbetleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1982, s. 165

takdim eder. Onu bir “şeb-i arûs” (düğün gecesi / vuslat gecesi) sayar.

Hayat ve Ölüm

Ölümün ne olduğunu bilmek hayatın ne olduğunu bilmeye bağlıdır. Bunun için de insanı, insanın mahiyetini kısaca tanınamamız gerekir.

Bilindiği gibi insanın bir maddî bir de mânevî yönü vardır. Maddî yönümüz veya bedenimiz, eski tabirle anâsır-ı erbaadan, yeni tabirle tabiattaki elementlerden oluşur. Yani adı üstünde maddedir. Şüphesiz onun da bir değeri vardır. Manâya, rûha mekân olmakta, ona vâsıtalık etmektedir. O bakımdan vazifesi bitince alelâde bir nesne gibi görülmemekte, yıkanmakta, kefenlenmekte, dualarla niyazlarla ve ihtiramla aslı olan toprağa tevdi edilmektedir.

Fakat insanı asıl değerli kılan rûhî-mânevî tarafıdır; beden de Allah'ın eseridir, ama rûhun O'nunla daha bir yakın ilgisi vardır. Ruh nefha-i ilâhîdir. Netice itibariyle insanı insan yapan, onu diğer varlıklardan ayıran özelliği, ruh taşıyor olmasıdır.

“Rûha dön ve onun isteklerini kemâle erdir, çünkü sen cisimle değil ruh ile insanısın!”³

Tasavvufun başlıca gayesi, bedeninin ve maddî isteklerin odaklandığı “nefs”in kemâle ermesini, bir bakıma onun ruh seviyesine çıkmasını sağlamaktır. Bu da sonuç olarak gafletten uzak bulunmak, uyanık olmak, mânevî hayatla diri olmak demektir. Bir başka ifadeyle Rab'le birlikte olmaktır. Tasavvuf dü-

3 Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. X, Felak suresi tefsiri içinde.

şüncesinin temelini teşkil eden “ihсан” derecesini yakalamak, her an kendini Allah'ın huzurunda hissetmek “O'nu görüyormuş gibi” kullukta bulunmaktır.⁴

En meşhur tasavvuf tariflerinden biri şöyledir: “Tasavvuf, Hakk'ın seni senlikten öldürmesi kendisiyle diriltmesidir.”⁵ İşte bütün sır buradadır. Bu noktada çelişkiler yok olmakta, ölümle hayat birleşmekte, bir bakıma ölüm gerçek hayatın sebebi olmaktadır.

Tabî ve Irâdî Ölüm

İki türlü ölüm vardır; tabî ölüm, irâdî ölüm. İlki bildiğimiz şekilde, rûhun bedenden çıkmasıyla vuku bulan ölümdür. İkincisi ise “Ölmeden evvel ölünüz!”⁶ tavsiyesinde söz konusu olan ölümdür. Şemseddin Sivasî'nin dile getirdiği ölüm budur:

*“Mûtû kable en temûtû” sırrına mazhar olan
Gördü onlar haşr u neşri nefha-i sûr olmadan*

Söylemeye hacet yoktur ki, burada söz konusu olan ve Cüneyd'in tarifinde geçen “ölüm” ve “hayat” kavramlarının fizyolojik /maddî ölümle ve hayatla bir ilgisi yoktur. Buradaki ölüm kibrin, gururun, enâniyetin, hasedin yok edilmesi; kısacası nefsin hâkimiyet altına alınması, sanki ölüymüşçesine etkisiz hale getirilmesidir. Tasavvuf terimiyle söylersek bu zühddür, terktir, nihayet “fenâ fillâh”tır.

4 “İhsan Allah'ı görüyormuş gibi kulluk etmendir; her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da O seni görmektedir.” Bk. *Müslim*, iman, 1.

5 Cüneyd el-Bağdadi'nin bu tarifi için bk. Kuşeyrî, *Risâle*, çev. Süleyman Uludağ, 392, Dergâh Yayınları, İstanbul 1978.

6 *Keşfü'l-Hafâ*'da sûfilerin sözü olarak zikredilir ve anlamı şöyledir denir: “Maddî ölümle mecburen ölmeden önce arzuları (şehvâtî) terk ederek kendi isteğinizle ölünüz!”

Gerçek hayat ondan sonra ulaşılabilecek hayattır. Çünkü Hak'la dirilmek; ağırlıklarını atmış ve hür olarak, adetâ ilâhî bir kişilikle hayata devam etmektir. Bunun adı "Bekâ billâh"tır.

*Hayât-ı câvidânî şeyh-i kâmiliden suâl ettim
Ölmeden evvel ölmektir deyince intikal ettim⁷*

Bu yüksek seviyeyi yakalayabilmenin tasavvuf kültüründeki bir adı da "büyük cihad"dır. Bu kavram kaynağı, hadiste geçen ve kısaca "Küçük cihaddan büyük cihâda döndük" şeklindeki ifâdedir. Rivâyetleri birleştirerek söylersek şu tablo karşımıza çıkar: Bir sefer (muhtemelen Tebük seferi) dönüşünde Hz. Peygamber: "**Hayırla döndünüz, hoş geldiniz, safâlar getirdiniz. Artık küçük savaştan büyük savaşa dönmüş bulunuyoruz**" buyurdular. "**Büyük savaş nedir?**" diye sorduklarında: "**İnsanın nefsi arzularıyla savaşımasıdır**" buyurdular.⁸

Cihad düşmanla savaşa, gene bir hadîse göre: "**Düşmanların arasında en azılı düşmanın, iki yanın arasında ve içinde bulunan nefsidir.**"⁹ Bu anlamı teyid eden şu hadisler de vardır: "**Gerçek mücâhid nefsiyle cihad edendir.**"¹⁰ "**Mücâhid, Allah'a itaat husûsunda nefsi ile cihad eden kimsedir.**"¹¹

7 Bk. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s. 332. Aynı beytin az farklı bir versiyonu şöyledir: "Hayât-ı câvidânî sırrın şeyhten suâl ettim / Oğul ölmezden evvel öl deyince intikal ettim" Bk. A. Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, haz. M. Tahralı, S. Eraydın, İstanbul, 1994, c. I, s. 74

8 Bk. Hatip Bağdâdî'den naklen Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 511. Farklı rivâyetler ve değerlendirme için bk. Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara, 2000, s. 227,

9 Bk. Ahmet Yıldırım, age, s. 228.

10 Tirmizî, cihad, 2.

11 Ahmed b. Hanbel, VI, 21.

İnsanın olgunluğu, maddî ve beşerî içgüdülerin üzerine çıkıp, rûhî-mânevî alana yükselmesiyle mümkündür. Bu mücâdele "**büyük savaş**" adını almaya lâyıktır. Gerçekten insanın kendi nefsiyle savaşı, dışarıdaki düşmanla savaşmasından daha zordur. Çünkü "nefs" içimizdedir, bizim bir parçamızdır. Bu savaştaki başarı nefsin ölmesi, yani etkisiz hâle gelmesiyle mümkündür.

Aslında nefsin ölmesi mecâzî bir ifadedir, burada kastedilen ona hâkim olabilmektir. Yabani atı ehlileştmeye benzer. "Nefsin senin bineğindir, binebilirsen seni taşır; o senin üzerine binecek olursa seni öldürür." denir. "*Mûtû kable en temûtû*" (Ölmeden evvel ölmünüz!) ifadesiyle kastedilen de budur. Hadiste "**Kuvvetli pehlivan güreşte başkasını yenen değildir. Asıl pehlivan, öfke sırasında kendine hâkim olabilir.**" buyrulur.¹²

"**İman edenler ve hicret edip Allah yolunda cihad edenler var ya, işte bunlar Allah'ın rahmetini umabilirler.**" (Bakara, 2/218) âyetinin açıklaması sırasında sûfî müfessir İsmail Hakkı Bursevî (1652-1723) şu noktalara dikkati çeker:

Cihad ve mücâhede, bir şey uğruna var gücünü sarf etmek demektir. "Mutlak savaş" övülmüş değildir. Yani zannedildiği gibi İslâm "savaş dini" değil, "barış dini"dir. Evet, gerektiği zaman savaşmak bir mecbûriyettir. Ama önemli olan ne uğrunda savaşıldığıdır. Onun için "**Fî sebîlillâh**" (Allah yolunda) kaydı getirilmiştir. Yani savaş Allah'ın adının yüceltilmesi (**î'lâ-yı kelimetullah**) adına yapılır.

Bursevî küçük cihâdın, yâni dışımızdaki düşmanla savaşın zâhirî olduğuna, dünyâ

12 Buhârî, edeb, 7; Müslim, birr, 107.

▲
Hz. Peygamber'in (s.a.s.) duası
Kâle aleyhisselâm:
"Allâhumme iftah lî eboâbe rahmetik /
Ey Allah'ım bana rahmet kapılarını aç"

işlerini düzene koymaya yaradığına; büyük cihâdın ise bîatını, insanın iç yapısını düzeltmeye yönelik bulunduğunu belirterek bu ikincisinin daha zor ve uzun olduğuna dikkati çeker. Asıl bunun nihâyetindeki mutlu son önem taşır: Kişi büyük cihâddan, nefsiyle savaştan başarılı çıkarsa, onu ıslah ederse, insanlara şefkat ve merhameti artar. Ondan kimse zarar görmez. Böyle insan birisine zarar vermeyi hatırlıktan bile geçirmez.¹³

Büyük cihadın amacı nefsin ölmesi idi. Ölmeksizin dirilmek, boşalmadan dolmak, terk etmeden bulmak yoktur. Hak'la bâkî olunan bu gerçek hayatta, nazm-ı kudsî ile Hak Taâlâ kulun "işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı.." olmaktadır.¹⁴

Sûfîlere Göre Ölüm

Tasavvuf düşüncesinde dünya hayatı olumsuz bir vasa sahiptir; o geçicidir, hazırlanma

13 Bursevî, *Rûhu'l-Beyan*, çev. Komisyon, Erkam Yayınları, İstanbul, 2005, c. II, s. 313-316,

14 Hadis-i kudsî için bk. *Buhârî*, Rikak, 38.

yeridir. Ahiretin aksine dünya hayatı madde- nin ve beden hakimiyetinin geçerli olduğu âlemdir. O bakımdan dünya ruhun hapishanesidir.¹⁵ Dünyaya karşı bu olumsuz bakış yanlış değerlendirilmemelidir. Sûfîlere göre dünya: "Seni Rabbinden alıkoyan şeydir".¹⁶ Dolayısıyla kötülen dünya arz, yeryüzü, alış-veriş, karşı cins değildir.¹⁷

Bu konuda en güzel ifâdelerden biri: Mevlânâ Celâleddin'in Mesnevî'sinde yer alır. Mevlânâ'nın verdiği örnek gayet canlıdır: "Dünyâ nedir? Allah'tan gafil olmaktır (...) Suyun gemi ipinde olması geminin helâkidir. Geminin altındaki su ise gemiye, geminin yüzmesine yardımcıdır." Yani hayat gemisinin yüzmesi için dünyâ ve madde suyu mutlaka lâzımdır. Fakat onu geminin içine (kalbe) sokmamak gerekir.¹⁸

15 Bk. Moqdad Mensia, "La mort chez les soufis", *IBLA*, no. 146, Tunus, 1980. Türkçesi, Mehmet Demirci (Mutasavvıflara Göre Ölüm), *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, sayı: 3, Ankara 1987.

16 İsmail Ankaravî, *Minhacü'l-Fukara*, İstanbul 1286, s. 164

17 Mevlânâ, *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak, I, 79, İstanbul, 1960.

18 Bk. Mesnevî terc. I, 79. Mevlânâ Celâleddin müteakip beyitlerde konuyu şöyle devam ettirir: "Ağzı kapalı testi, içi hava dolu olduğundan derin ve uçsuz bucaksız su üstünde yüzüp gitti. İşte fakr havası oldukça insan dünyâ denizine batmaz, denizin üstünde durur. Bütün dünya onun mülkü

Hak'tan gafil olan insan mânen ölü sayılır. "İnsanlar uykudadır, öldükleri zaman uyanırlar."¹⁹ sözü hem maddi hem mânevî ölüm hakkında geçerlidir. Gaflet tuzağına düşmemek için: "Dünyada bir garip veya yolcu imişsin gibi ol."²⁰ tavsiyesine uymak gerekir.

Ölümün Renkleri / Ölüm Çeşitleri

Önce renklerin diliyle söyleyelim; muhakıklara göre dört türlü ölüm vardır:

1. Mevt-i ahmer (Kırmızı ölüm): Nefsine muhalefet etmektir.
2. Mevt-i ebyaz (Beyaz ölüm): Açlık ve oruç. Açlıkla bâtın aydınlanır ve kalbin yüzü beyazlanır.
3. Mevt-i ahdar (Yeşil ölüm): Kıymetsiz ve yamalı elbise giymektir; nefis bundan hoşlanmaz, böylece onun gurur ve kibri kırılmış olur.

olsa, bu mülk gözünde hiçbir şey değildir. Şu halde kalbini Min Ledün ululuğunun havasıyla doldur, ağzını da bağla mühürle."

19 *Keşfü'l-Hafa* müellifi bu sözün Hz. Ali'ye ait olduğunu belirtir. Şa'rânî'nin Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'ye ait şu sözünü de nakleder: "İnsanlar uykudadırlar, öldükleri zaman uyanırlar, uyanıdıkları zaman pişman olurlar, ne yazık ki o vakit pişmanlıkları fayda vermez." Bk. Şa'rânî, *et-Tabakatü'l-Kübra*, Mısır 1373/1954, c. I, s. 77

20 *Buhârî*, Rikak, 3, *Tirmizi*, zühd, 25.

4. Mevt-i esved (Siyah ölüm): Fâil-i hakîkinin Allah olduğunu bilerek, halktan gelecek eza ve cefaya tahammül etmektir. Nefs bu dört ölümle ölmeden hakikî matlup yüz göstermez.²¹

Bir başka ölüm tasnifi şöyledir:

1. Teceddüd-i emsâl şeklindeki ölüm. Tasavvuftaki "tecellî" inanışına göre, her şey Hakk'ın esmâ ve sıfâtının tecellisidir. Bütün âlem tecellinin vukuu ânında mevcut, aslına rücûu ile nâmevcuttur. Onun için bu âleme "kevn ü fesad" âlemi denir. Tecellide tekerür yoktur, sadece "teceddüd-i emsâl" (benzer şeyler in yenilenmesi) söz konusudur. Bütün âlem göz açıp kapayıncaya kadar ölür ve dirilir. Bunun keyfiyetini ehl-i keşf anlar. Cenâb-ı Hak hep yeni bir yaratıştıdır (halk-ı cedit). "O'nun işi bir şey yaratmak istediği vakit sadece "ol!" demektir ve o şey derhal var olur." (Yasin 36/82)

2. Mevt-i ıztırârî; mecburî yani bildiğimiz fizyolojik ölüm.

3. Mevt-i ihtiyârî; irâdî ölüm, insana mahsus olan nefsanî, cismânî yani tabîi istek ve arzulardan fânî olmak şeklindeki ölüm. İşte

21 A. Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, yayın koordinatörü, Mustafa Tahrallı, Kitabevi Yayını, İstanbul, 2009, c. 5, s. 113; ayrıca bk. Kuşeyrî, *Risâle* terc. 96.

ölmeden evvel ölmekle kastedilen budur. Tasavvuf inanışına göre bu türlü ölüm, bir insân-ı kâmilin eteğine yapışıp onun terbiyesi altında bulunmakla mümkündür.²²

Gerçek Hayat Ölümdedir

Hz. Mevlânâ şöyle der: “Cemadlıktan öldüm ve nebat oldum. Nebatlıktan öldüm ve hayvan mertebesinde zahir oldum. Hayvanlıktan öldüm âdem oldum. Hal böyle olunca niçin korkayım, ne vakit ölmekten dolayı noksanlaştım ki?.. Diğer bir hamlede de beşerlikten ölür ve melâike arasında yer alırım. Melek mertebesinde de kurban olur, o şey ki vehme gelmez o olurum.”²³ Yani Hak’la bâkî olurum.

Gerçek anlamda ölü kimdir, diri kimdir; hür olan kimdir, köle olan kimdir? Hakiki hürriyet ancak kalbin Allah hariç herşeyden (mâsivâ) kurtulmasıyla gerçekleşir. Bir başka ifadeyle hakikî hürriyet ubûdiyettir.²⁴

Nefsine esir olma zincirini kıramayan asla hür değildir ve mânen ölüdür. Gerçek hayat bu esareten kurtularak, rûhun istiklâl kazanması ve ilâhî nurlarla aydınlanmasıdır. Bir başka deyişle, gerçek hayat beşeriyetten ölmek ve Hak’la dirilmektir. Bu aynı zamanda ilk hayatın, yani “elest bezmi”ndeki hayatın seviyesine çıkmaktır. Hüseyin b. Mansur el- Hallac (309/922) şöyle seslenir:

“Beni öldürünüz dostlarım, benim hayâtım ölü mümdedir. Benim ölümüm yaşamaktır, hayatım ölmektir.”²⁵

22 A. Avni Konuk, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, I, 74.

23 Mevlânâ, *Mesnevî*, c. III, beyit: 3901 vd.

24 Kuşeyri, *Risâle*, Hürriyet bahsi.

25 *Le Diwan d’al-Hallaj*, neşr. L. Massignon, Paris, 1955, s. 33-34

Bu inanca sahip insan ölmeden evvel öldüğüne göre, daha doğrusu ölümlle birlikte yok olmayan bir hayatı seçtiğine göre, o ebedidir. Öyle diyor Yunus Emre:

Ölümden ne korkarsın korkma ebedî varsın
Çünkü işe yararsın bu söz fâsîd dâvâdır²⁶

Böyle bir anlayışta fizikî ölüm dahi korkulacak bir şey değildir. Çünkü olgun insan hayâtı boyunca seyahate hazırlanmaktadır. Zühd bu hazırlığın esasını teşkil eder. Böyle bir hazırlık tasavvufun temel taşıdır. Kur’an-ı Kerim’de “Eğer sâdıksanız ölümü temenni ediniz.” (Bakara 2/94) buyrulur.

İlâhî Aşk ve Ölüm

Tasavvuf düşüncesinde ölüm, sevgili ile karşılaşma (likâ) ve vuslat ânıdır. O bakımdan korkulan değil belki arzu edilen bir şeydir. İlâhî aşk ne kadar kuvvetli olursa, karşılaşma arzusu o kadar şiddetlidir. Kur’an’da şöyle buyrulur: “Kim Allah’la karşılaşmayı ümid ediyorsa, bilin ki Allah’ın belirttiği vakit gelecektir.” (Ankebut 29/5)

Ayrıca “Herkes ölümü tadacaktır” buyrulur. Ayette zikredilen sadece ölüm değildir, sonrasında “Daha sonra bize döneceklerdir.” (Ankebut 29/ 57) denir. Demek ki ölüm sebebi-i rücû, rücû ise sebebi-i mülâkat (kavuşma sebebi)dir. Ayette hem ölüm, hem de o çok özel kavuşmanın müjdesi vardır.²⁷

Ölüm-hayat ayniyeti, en açık biçimde sûflerin “aşk” konusunu işlemeleri sırasında kendisini gösterir. Allah aşkı tasavvuf ina-

26 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, Akçağ Yay. Ankara 1991, 61

27 A. Avni Konuk, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, IV, 332.

nışının odak noktası olduğuna göre, hangi türü olursa olsun ölüm, kavuşmanın yegâne vasıtasıdır. Ölümü “vuslat gecesi” sayan Hz. Mevlânâ öyle der: “Canı sen aldıktan sonra ölmek şekere benzer. Seninle olduktan sonra ölüm, tatlı candan da tatlıdır”²⁸ İlâhî aşk konusunu en güzel işleyen sûfi-şairlerden biri Yunus Emre’dir.²⁹ Konumuzla ilgili bazı beyitleri şöyledir:

*Ko ölmek endişesin âşık ölmez bâkidir
Ölmek senin nen ola çün canın ilâhîdir*

Yunus kendi şahsında çevresini ikaz eder; ona göre irâdî ölümlle ölmeyenin aşkın diriltici sırrından nasibi olmaz:

*Âşıklara yoldaş olup sâdıklara yâr olmadın
Ölmezden öndin ölmedin aşk neylesin senin ile*

Hak âşıkının ölümsüzlüğü yakaladığını belirtir:

*Ben aşksızın olmazam aşk olıcak ben ölmezem
Aşktır hayâtın hâsılı aşktan gayrısın bilmezem*

Ona göre ölümü tadacak olan, insanın bedenî yani hayvanî tarafıdır veya o seviyenin üstüne çıkamayanlardır:

*Âşık öldü deyu salâ verirler
Ölen hayvandürür âşıklar ölmez*

Yunus Emre’ye göre mâsıvayı terk edenler, mânevî yönünü geliştirenler, bir başka deyişle diri iken mecâzen ölmesini bilenler, ebedî hayatta gerçek diriliğe nail olanlardır:

28 Bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İstanbul, 1959, s. 134; İsmail Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*, İstanbul 1993, s. 107

29 Bu konuda bk. Mehmet Demirci, *Yunus Hak ve Halk Sevgisi*, h yayınları

*Hey Yûnus Emre ölünce var yürü doğru yolunca
Dünyasını terk edenler yarın hazrette ölmeye*

*Mânâ eri bu yolda melûl olası değil
Mânâ duyan gönüller hergiz ölesi değil*

*Kişi Hak’ı bilmek gerek Hak haberin almak gerek
Zindeyiken ölmek gerek varıp anda ölmez ola*

*Al gider benden benliği doldur içime senliği
Bundayiken öldür beni varıp anda ölmeyeyin*³⁰

Kâmillerin Ölüm Âni ve Sonrası

Tasavvuf düşüncesinde korku ve sevgi ilk dönemlerde yan yana bulunmuştur. Korkuya dayanan zahidliğin temsilcisi sayılan Hasan el-Basrî (110/728) ile sevgiye dayanan zühdün temsilcisi olan Râbiatü’l-Adeviyye’nin (185/806) dış görünüşleri birbirinden farklı değildi; ikisi de hüznü idi, ikisi de çok ağlardı. Burada çelişkili bir durum yoktur. Allah hem sevilen hem de korkulan bir varlıktır. Zamanla sevginin terennümleri ağır basmışsa da, asıl olan iki duyguyu dengeli bir şekilde tutabilmektir. Korku ile ümit arasında (beyne’l-havfi ve’rrecâ) olmak hali ideal ölçüdür.

Sûfi, hayatı boyunca Allah’la münasebetlerini iyi bir çizgide devama gayret eder. Bunu uhrevî mükâfat için de yapmaz. Efendisi-

30 Yûnus Emre’ye ait beyitler için 17 numaralı nottan başka ayrıca bk. Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı* (İnceleme) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 180

ne yakın olmasına fazla sevinmez ve buna güvenmez. Kifayetsizlik, Allah'a muhtaçlık (fakr) hali her zaman canlıdır. İşte ölümden sonrasına ait korku bundandır. Sû-i hâtime korkusu âriflerin kalbini parçalar.

Can çekişen Bişr Hâfî'ye (227/832): Hayatı seviyor musun? demişler. O da: Yüce Allah'ın huzuruna çıkmak cidden zor oluyor! demiş. Hz. Hasan ölümüne yakın ağlamaya başlar. Sebebi sorulunca: Görmediğim efendimin huzuruna çıkıyorum! der.³¹

Ölüm karşısında hissedilen, fakat sonunda ümidin zaferiyle sonuçlanan korku duygusu Şiblî'nin (334/945) şu tasviriyle anlatılır. Ona:

- Güneş batarken neden sararır? diye sorulmuş. Şöyle cevap vermiş:

- Çünkü kemale erdiği mekândan uzaklaştırılmıştır. Makam korkusundan sararmaktadır. Tıpkı bunun gibi, dünyadan ayrılması yaklaşan mü'minin de yüzü sararır. Çünkü o da makamından korkmaktadır. Güneş doğarken her tarafa ışıklar saçarak doğar. Mü'minin tekrar dirilişi de böyledir, yüzü çevresine ışıklar saçacaktır.³²

Ölümü sevinçle karşılayan ve gülerek ölenlere ait menkıbeler daha çoktur. Hz. Bilâl'in vefatı yaklaştığında karısı "vah vah, ne kadar mahzunum!" der. Bilâl ise: "Oh oh ne kadar neşeliyim, yarın dostlarıma, Hz. Muhammed (sas) ve arkadaşlarına kavuşacağım!" der.

Vefat edeceği zaman Abdullah b. Mübarek gözlerini açıp gülmüş. Şamlı Mekhul hüzünlü bir kimseydi, öleceğine yakın ise gülüyor-

du. Bunu, "ümidim ve emelim olan varlığa kavuşma zamanı geldi" diyerek açıkladı.³³

Ebu Said Harraz (277/890) vefatına yakın çok vecd ve coşku içinde idi. Cüneyd Bağdâdî bunun sebebini şöyle açıkladı: "*Rûhu Allah'a iştiyakla uçan kimsenin bu hâline şaşmamalı!*"³⁴

Şiblî'nin vefat ettiği gece devamlı olarak "*Bir ev ki içinde sen varsın, o evin lâmbaya ihtiyacı yoktur*" sözleriyle başlayan beyitleri okuduğu nakledilir.

Hak âşıklarının ölüme gülerek gitmelerini anlamak kolaydır. Hadis-i şerifte şöyle denir:

"Kim Allah'a kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmayı sever. Kim Allah'a kavuşmaktan hoşlanmazsa, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz."³⁵ Gazâlî ilâve eder: Ârif devamlı olarak ölümü hatırlar. Çünkü ölüm sevgilisi ile buluşma zamanıdır. *Seven sevgilisi ile buluşacağı günü hiç hatırlıktan çıkarmaz.*³⁶

Sûfilerden biri anlatıyor: Yere uzanmış, yüzünde sinekler uçuşan ve can çekişen garip bir derviş görmüştüm. Yanına yaklaştım, sineklerini kovmaya başladım. Derviş gözünü açtı ve: Sen de kimsin? Ben kaç senedir saf bir vakit elime geçirmek için çalışıyorum, muradıma şu anda vasil oldum, sen de gelmiş kendini bu halin içine atmışsın, işimi karıştırıyorsun! Allah aşkına çekil git!.. dedi.³⁷

İbrahim b. Şeyban anlatır: Yanımıza gelen dervişlerden biri bir süre sonra hastalanıp

31 Kuşeyrî, *age*, 420

34 Serrac, *el-Lüma'*, çev. Hasan Kamil Yılmaz (*İslâm Tasavvufu*), İstanbul 1996, s. 215

35 Müslim, zikr, 14

36 Gazâlî, *Ihyau Ulûm*, çev. A. Serdaroğlu, İstanbul 1975, c. IV, s. 805

37 Kuşeyrî, *age*, 422

31 Kuşeyrî, *Risâle* tec. 420

32 Kuşeyrî, *age*, 226

vefat etti. Kabre koyarken, Allah'ın rahmetine vesile olur düşüncesiyle yanağını açıp toprakla temas ettirmek istedim. Ölü yüzüme güldü ve bana: "Beni zelil etmek mi istiyorsun?" dedi. "Hayır böyle bir niyetim yok, fakat ne oluyor, öldükten sonra dirilmeye mi karşılaşıyorum?" dedim. Şöyle cevap verdi: "Sevenler ölmez, sadece bir yerden bir yere taşınırlar. Bunu bilmiyor musunuz?"³⁸

Sehl b. Abdullah (283/896) vefat edince cenazesinde fazla izdiham olmuştu. O civarda yaşı yetmiş aşmış bir yahudi vardı. Gürültüyü işitince, ne oluyor diye dışarı çıktı. Cenazeyi görünce bir sayha attı ve: "Benim gördüğümü siz de görebiliyor musunuz?" dedi. Ne gördüğü sorulunca: Semadan inen ve cenazeyi okşayan kimseler görüyorum!.. dedi ve kelime-i şehadet getirerek müslüman oldu, ondan sonra güzel bir islâmî hayat yaşadı.³⁹

Bizi Kiminle Bilirdin?

Cüneyd-i Bağdâdî'ye (297/909): Lâilâhe illallah de, deyince: O'nu unutmadım ki hatırlayayım! dedi ve sonra şu mânâdaki şiiri okudu: "O kalbimde hazır haldedir, orayı imar eder. O'nu unutmuş değilim ki hatırlayayım! O benim Mevlâmdır, dayandığım varlıktır. Ondan ne kadar çok nasib almışumdur!"⁴⁰

Ölüme bu türlü bakış, yüz akıyla ölüme hazırlanış, sadece sûfilere mahsus değildir. "İhsan" derecesini, her nefes Hak'la birlikte olmayı başaran nice kimseler vardır! Bu anlayışın Yavuz Sultan Selim'de şöyle veciz bir örneğini görüyoruz. Vefâtına yakın kendisi-

ni son defa muayene eden nedîmi ve hekimi Hasan Can, son demlerini yaşadığını ima ederek:

- *Sultanım, artık Hak ile beraber olmak zamanıdır!* deyince, koca Yavuz celâdetle doğrulmaya çalışarak şöyle sitem eder:

- *Hasan Can ya sen bizi şimdiye kadar kiminle bilirdin?!* der. Yâsîn-i şerif okunmasını ister. Sûre bitmeden rûhunu teslim eder.⁴¹

Sonuç olarak, gönül ehli nazarında ölüm korkulacak bir hadise değildir, aksine bir vuslat sebebidir. O bakımdan fizyolojik ölümden önce onu irâdî olarak gerçekleştirmek isterler. Bu, aynı zamanda kemâle ermenin yoludur. Böylece ölümsüzlüğün sırrı yakalanmış, ebedî dirilik demek olan "bekâbillâh" gerçekleştirilmiş olur.

38 Kelâbâzi, *et-Taarruf*, çev. S. Uludağ (*Doğuş Devrinde Tasavvuf*), İstanbul 1979, s. 218

39 Kuşeyrî, *age*, 426

40 Kuşeyrî, *Risâle*, Kahire 13286/1966, s. 238

41 Selâhattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969, s. 248